

JULIJA LOZZI BARKOVIĆ

BORIS MAGAŠ. MISLI O ARHITEKTURI

IZABRANI TEKSTOVI

ALEN ŽUNIĆ [IZABRAO I UREDIO]

BORIS MAGAŠ. THOUGHTS ON ARCHITECTURE

SELECTED TEXTS

ALEN ŽUNIĆ [SELECTED AND EDITED]

This publication comprises 40 seminal texts written by Boris Magas between 1962 and 2013. Besides his already published articles in foreign and home professional and scientific journals, books and conference proceedings, this book contains some less familiar texts such as the selected chapters from his doctoral dissertation or his recent articles unpublished so far. The book is organized diachronically so that his theoretical thoughts can be more easily followed including the themes that seemed to occupy him during certain periods. The book is enriched with a comprehensive introductory study written by the editor Alen Žunić who presented Magas's theoretical work, scientific research, and publications. Žunić's contribution is for this second edition prepared in English so that foreign readership can more easily follow Boris Magas's thoughts on architecture. The cover of the book has been redesigned as well ('klasja&zita').

HAZU – Hrvatski muzej arhitekture, Sveučiliste u Zagrebu
– Arhitektonski fakultet, UPI-2M PLUS
2. dopunjeno izdanje, Zagreb, 2018.

Str. 320, ilustrirano; uvodna studija, bibliografija,
biografija
[21,5/16 cm, c/b, tvrdi uvez, dvojezično hrv./engl.]

Urednik: Alen Žunić
Recenzenti: Mladen Obad Šćitaroci,
Željka Corak, Ivan Juras
Lektura: Mirjana Ostojja
Prijevod na engleski: Graham McMaster
Dizajn naslovnice: klasja&zita
Tisak i uvez: ITG d.o.o.

ISBN 978-953-7703-53-0 [UPI-2M PLUS]
CIP 000993736

Borisa Magaša ponajprije percipiramo kao arhitekta – praktičara s nizom kapitalnih realizacija, ali u cjelovitom sagledavanju njegova autorskog opusa neophodno je uključiti i Magasev manje poznat publicistički djelokrug, što je i bilo razlogom priređivanja prvoga, te potom i dopunjenoga drugog izdanja knjige *Boris Magas. Misli o arhitekturi. Izabrani tekstovi*. U oba izdanja priređivač i urednik knjige dr. sc. Alen Žunić objedinio je, po njegovu mišljenju, četrdeset ključnih Magasevih tekstova, od kojih je većina prethodno objavljena, izuzev dvaju poglavlja iz nikad objavljenog doktorata, te nekih Magasevih recentnijih radova.

Knjiga je podijeljena u nekoliko poglavlja. U uvodnoj riječi Alen Žunić upućuje na više bibliografskih baza korištenih za sastavljanje fonda tekstova, poput onih u posjedu NSK, knjižnice HAZU, studijskog arhiva i profesorskog dosjea Arhitektonskog fakulteta, te baze CROSB. Konzultirani su i rukopisi i separati iz Magaseve ostavštine, uključujući stručnu periodiku i zbornike. Istaknut je velik interes koji je u struči pobudilo prvo izdanje knjige, posebno među studentima arhitekture, ali i kod šire publike, zbog čega su izdavači i urednik knjige, uz suglasnost obitelji, odlučili pripremiti njezino drugo, dopunjeno izdanje.

Nakon uvodnoga dijela slijedi opsirna Žunićeva studija *Teorijski, znanstveni i publicistički opus akademika Borisa Magaša*, koja je u drugom izdanju prezentirana s uspored-

nim engleskim prijevodom radi međunarodne recepcije knjige. U njoj autor ponajprije upućuje na formativne godine Borisa Magaša i njegovu opredijeljenost od samih početaka kako za praksu tako i za arhitektonsku teoriju. Podsjetimo, od 1956. godine Magas je asistent prof. Vladimira Turine s dominantno projektantskim usmjerenjem, a od 1961. kod prof. Andre Mohorovića na Katedrali teorije. Nakon deset godina, zbog nemogućnosti napredovanja, odlazi s Fakulteta i posvećuje se primarno projektantskoj praksi, ali nastavlja djelovati i u teorijskom segmentu.

Alen Žunić u osvrtnu na razvoj Magaseva stila pisanja afirmira njegov rani esejistički pristup, čemu je moguć razlog erudicija i sveobuhvatno poznavanje povijesti arhitekture, te umjetnosti i kulture općenito, na što se u svojim tekstovima referira brojnim osvrtima i citatima. Njegovi tekstovi i kada se dotiču velikih tema, nisu opterećeni šturim podacima i znanstvenom aparaturom (biljeskama), nego su to prije svega osobna kontekstualna viđenja određene arhitektonske problematike. U uvodnoj studiji upoznajemo se i s četirima velikim tematskim blokovima Borisa Magaša posvećenim tipologijama kojima se bavio i u praksi: turističko-hotelske problematike, dječjim vrtićima i sportskoj arhitekturi, te konačno sakralnim građevinama. Tekstovi unutar navedenih tematika komparativno prezentiraju teorijske osnove Magasevih projekata i diskusiju o njihovoj realizaciji. Na vlastite projekte primarno su orijentirani autorovi raniji radovi. Iznimka je osvrtnu na Aleksandra Dra-

gomanovića, premda je poslije pisao i o djelu drugih arhitekata, osobito u uvodnicima njihovih monografija – poput onih posvećenih Dinku Kovaciću, Radovanu Nikšiću i Zvonku Pađenu. Saznajemo, nadalje, i o uredničkim doprinosima Borisa Magaša, njegovim metodolozkim prinosima struči, a također o njemu kao profesoru, mentoru i znanstveniku.

Najobimniji dio knjige (str. 42-311) posvećen je odabranim Magasevim tekstovima nastalima u razdoblju 1962.-2017., nakon čega slijede azurirana bibliografija i biografija arhitekta s preciziranim podacima na temelju recentnijih istraživanja, te na kraju biljeska o uredniku knjige Alenu Žuniću.

Od autorskih tekstova objedinjenih u knjizi navise ih je publicirano u stručnom glasilu „Arhitektura”, kojeg je član uredništva od 60-ih do 80-ih godina 20. stoljeća bio upravo Boris Magas, koji u člancima mahom prezentira vlastite projekte poput *Narodnog pozorišta u Zenici* i *Hotelskog kompleksa Solaris*. Magas se nadalje kritički osvrće na *Stambene solitere u južnom Zagrebu* ili afirmativno komentira autorski projekt *Robne kuće Trnsko Aleksandra Dragomanovića*. Neizostavne su teme, dakako, *Turistički kompleks Haludovo* i *Gradski stadion na Poljudu*, kao i one širega teorijskog diskursa. Boris Magas objavljivao je članke i u časopisu „Čovjek i prostor” od sredine 70-ih do kraja 90-ih godina, što uključuje prezentaciju *Dječje ustanove Mihaljevac*, zatim *Genezu Stadiona u Splitu* te prikaz *Stadiona na Jarunu*, ali i promišlja-

nja o *Putevima hrvatske arhitekture* i druge rasprave.

U odabir tekstova u knjizi ulaze i dva spomenuta odlomka iz Magaševa doktorata. U odlomku naslovljenom *Elementi analize arhitektonskog djela* raspravlja o provedbi arhitektonskog djela koja mora biti kvalitetna i objektivna, a dijalektičkom metodom obuhvaćene sve komponente koje dovode do njegova nastanka poput uloge pojedinca i društva, povijesnih i ambijentalnih uvjetovanosti te inženjerskih mogućnosti. U poglavlju *Trenutak sadašnjosti* raspravu proširuje na načelo strukture i pitanje kreativne prisutnosti novih materijala. Citiramo: „Čelik i beton bili su materijali prijelomne faze, no otvara se nesaglediv broj novih materijala koji se nužno uključuju u suvremeni arhitektonski razvoj, čije će bogatstvo tehnološke primjene dovesti do novih izražajnih mogućnosti.”

Dio tekstova u knjizi vezan je za realizirane znanstvene projekte iz vremena kada Boris Magaš predaje na Građevinskom fakultetu u Rijeci, te potom na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu ili je suradnik HAZU. To je doba njegova sudjelovanja na simpoziju „Hotelska kuća” održanom na Ekonomskom fakultetu 1972. godine, kada se u praksi i u teoriji posvećuje temi *Turističke izgradnje i prirodni ambijentima*. Istovremeno u časopisu „Arhitektura” objavljuje pretisak deset godina ranije napisanog rada *Prilog rješavanju problematike arhitektonskog zahvata unutar historijskih cjelina*, koji simbolički prethodi njegovu budućem znanstvenom usponu. Početkom 1980-ih u Zborniku radova Građevinskog fakulteta Rijeka Magaš publicira članak *Elementi prostorne funkcije velikih sportskih objekata*, opet vezano za tipologiju kojoj se istodobno posvećuje i u praksi. Sljedećeg desetljeća u *Bulletinu* i Zborniku radova HAZU zabilježena su njegova teorijska promišljanja o *Putevima vlastitosti u arhitektonskoj teorijskoj misli na prijelazu stoljeća* te o *Kulturnom terenu i arhitekturi*. Izlaganje *Suvremena arhitektura pred zadatkom projektiranja sakralnog prostora*, održano na savjetovanju u Splitu, formulira i kao tekst u Zborniku, opet u sinergiji s iskustvom u praksi. Devedesetih godina Magaš priređuje poglavlje o hotelskim zgradama u *Tehničkoj enciklopediji*. Na znanstvenom skupu o Viktoru Kovačiću sudjeluje 2003. godine i iskazuje izrazito kritičko stajalište glede nesporazuma oko krivo shvaćene teorijske podloge hvaljene Kovačićeve crkve sv. Blaža u Zagrebu.

Predgovori monografijama i poglavlja u knjigama novijeg su datuma, publicirani u kontinuitetu od 2000. do 2011. godine. Značajan broj stručno-problemskih rasprava i sažetaka priređen je i objavljen u posljednjoj godini Magaševa života, čemu obol daju rasprave o *Identitetu hrvatskog prostora* i o *Diskursu hrvatske arhitektonske teorije*.

Prvi znanstveno intoniran tekst Borisa Magaša jest već spomenuti *Prilog rješavanju problematike arhitektonskog zahvata unutar hi-*

storijskih cjelina, koji je prvi put objavljen 1964. u *Bulletinu* JAZU. Odnosi se na studiju obnove palače Hektorović u Hvaru, o čemu se imao prilike educirati uz profesora Mohorovičića koji mu je zarana usadio svijest o vrijednosti nacionalne povijesne baštine i autohtonog krajolika. No, glede Magaševu evolucije od literarno-esejističkog do znanstvenog diskursa Alen Žunić najvećim doprinosom drži njegov doktorat iz 1977. godine s naglašeno teorijskom formulacijom teme: *Analiza dominacije intelektualnog ili senzibilnog faktora u procesu arhitektonskog stvaralaštva*. U radu su osobito zanimljive autorove reference na debate o modernoj i suvremenoj arhitekturi. Magaš je obrazovanjem kao pripadnik *zagrebačke škole arhitekture* usvojio snažan afinitet za modernistički izraz i internacionalne arhitektonske forme, a tek njegovo kasnije praktično iskustvo omogućilo mu je postupni prijelaz u slobodu postmoderne. Upravo to iskustvo u praksi razlog je zašto Boris Magaš u teorijsku analizu u disertaciji uvrštava vlastita djela, nastojeći potvrditi postavke koje u radu razvija, poput načela smjera prostora, proporcija, strukture, problema stila i slično. Vlastiti projekt Muzeja u Sarajevu tako tumači kao apstraktnu formu iz svoje rane faze, dok kod hotelskog kompleksa Solaris već uvodi pojmove konteksta i autohtonog, formulirajući tezu o suvremenom turističkom objektu na obalnom području koji mora govoriti novim jezikom, ali na način da je u njemu objedinjeno i ukupno povijesno naslijeđe. Sjajan je primjer i antologijski projekt hotela Haludovo u Malinskoj, izgrađen na prijelazu u 1970-e godine, u doba razvoja masovnog turizma na Jadranu, koji se izdvaja posebnosti rješenja i prvim naznakama postmodernizma u hrvatskoj arhitekturi.

O kompleksu Haludovo Magaš je naknadno objavio kratke osvrtne teorijskog obola u kojima razlučuje pojmove povijesnog i suvremenog, stvaralaštva i zadatka, arhitekture u turizmu. U prikazu stadiona na Poljudu, o čemu piše i u inozemnim publikacijama („Domus”, „Deutsche Bauzeitschrift”), bavi se pak unitatnošću oblika i konstrukcijskom atraktivnošću građevine, laganim i providnim nadstrešnicama dviju tribina, koja je prepoznata kao jedna u nizu Magaševih arhitektonskih ikona realiziranih u nacionalnom prostornom kontekstu.

Boris Magaš u svome teorijskom radu iz 1985. godine, naslovljenom *Tragovi kretanja*, a nastalom na temelju razvijenih postavki u doktoratu, najbolje elaborira i ukazuje na zablude i utopijski neuspjele iluzije moderne, ne skrivajući divljenje prema kontekstualnoj postmoderni koja je, zaključuje, humanija u uvazavanju okruženja i stvarnih potreba korisnika. Citiramo: „... suvremena arhitektura nije negacija povijesne, već njezin izravni nastavak. Na temelju prošlosti gradi se buduće; Funkcionalni grad koji čine soliteri moderne pretvara se u raspadnuti grad; Preostaje nam dakle veliki napor, spoznaja bitnih vrijednosti grada, ali i bitnih vrijednosti arhitekture”.

Sintezu *Arhitektura 19. stoljeća* Boris Magaš priprema za svezak *Hrvatska i Europa* u ediciji HAZU 2009., upućujući na uske veze hrvatske sredine s međunarodnim zbivanjima i teorijskom misli europskoga kulturnog kruga. Misljenja je da slijepo prenošenje ideja u domaću sredinu katkada dovodi do degradacije povijesnih vrijednosti s nepovratnim učincima (rušenje bedema), čemu pogoduje i ulazanje industrije u gradsko tkivo, što pojedine zone pretvara u dehumanizirane prostore. Za ilustrativne primjere navodi Zagreb i Rijeku, afirmirajući ujedno njezin uspon kao mađarske luke i formiranje *civitas novae* s palačama i javnim objektima, te dolazak Whiteheada i Zammattija.

Govoreći u cjelini, odabrani tekstovi Borisa Magaša objedinjeni na jednome mjestu svakako predstavljaju novi doprinos u njihovu sveobuhvatnom sagledavanju i vrjednovanju. Postavljeni u međusobnu korelaciju najprimjerenije ocrtavaju Magaševu misli i stajališta. Njegov karakteristični kultivirano kritički pristup u prosudbi drugih autora, ali i vlastitih ostvarenja, uravnotežen je s afirmativnim tekstovima poput onih posvećenih Dragomanoviću, Nikšiću i Šmidihenu, u kojima utvrđuje da suvremena arhitektura u Hrvatskoj povremeno donosi realizacije koje ukazuju na potencijalne snage što progovaruju jezikom kozmopolitskih vrijednosti.

Knjiga *Boris Magas. Misli o arhitekturi. Izabrani tekstovi* aktualizira i Magaševu brigu za Hrvatsku jer, prema njegovim riječima, „život arhitekture život je i nacionalnog identiteta” (*Putevi hrvatske arhitekture*). Magaš generalno afirmira ambijentalne vrijednosti i kontekst arhitekture u nastajanju, ali trazi i odgovore za kompleksnu problematiku suvremene arhitekture koja mora odgovoriti i na svjetska traženja te putove svjetske arhitekture.

Cilj urednika Alena Žunića u priređivanju ove vrijedne knjige bio je ukazati na svestranost Borisa Magaša u širokom luku arhitektonske struke, od prakse do teorije, koja kod Magaša nikada nije bila sama sebi svrhom. Odnosno ukazati na neophodnost povezivanja teorije i prakse ako se žele postići vrhunski rezultati. Sjajan primjer u tom smislu upravo je Boris Magaš koji je radio na dva fakulteta, u međuvremenu ostvario kapitalna djela: stadion Poljud u Splitu, hotel Haludovo na Krku, hotel Solaris u Sibeniku, Muzej revolucije u Sarajevu, a potkraj karijere objavio je i monumentalnu teorijsku knjigu *Arhitektura – pristup arhitektonskom djelu*.

Dr. Alen Žunić, koji je tekstove akademika Borisa Magaša odabrao i priredio, u etičkom i estetičkom smislu zivi njegovu arhitekturu i teoriju, što je, rekla bih, pravi obol učitelju i uzoru. Na tragu Magaševa teorijskog promišljanja i Alenu Žuniću najveći je izazov u projektiranju postaviti šire problemsko pitanje: kako, primjerice, građevini dati neku dodatnu vrijednost? I to da doprinosi okolišu te da na adekvatan i human način odgovori na potrebe svojih budućih korisnika?